

www.vulkani.rs
office@vulkani.rs

Naziv originala:
Kim Devereux
REMBRANDT'S MIRROR

Copyright © Kim Devereux, 2015

Translation Copyright © 2016 za srpsko izdanje Vulkan izdavaštvo

ISBN 978-86-10-01662-8

Ova knjiga štampana je na prirodnom recikliranom papiru od drveća koje raste u održivim šumama. Proces proizvodnje u potpunosti je u skladu sa svim važećim propisima Ministarstva životne sredine i prostornog planiranja Republike Srbije.

REMBRANTOVÓ
OGLEDALO

KIM DEVERO

Prevela Zvezdana Šelmić

Beograd, 2016.

*Posvećeno Džuli Kornvel
u čast njenog rada*

PROLOG

*Pogledajte s najvećom pažnjom svet materije
I svet gde materije nema*

Sunce je jedva provirilo iznad horizonta, ali mreža kanala već je puna duša željnih da zarade za život – ili malo više od golog života – u gužvi trgovine što se odvija na kanalima našeg velikog grada. Voda svetluca u kanalu ispod mene, bacajući iskre svetlosti po zidovima koji se izdižu pravo iz njegovih dubina. Sanduci bivaju vučeni užadima naviše, sa barži na više spratove zgrada, s gladnim vratima uvek otvorenim za još nešto.

Blesak prozora. Onaj tamo, tik ispod kosog zabata. A iza stakla – žena. Sad je ponovo nestala. Ili je to bio samo odraz? Prozor ponovo žmirka. To staklo, baš to staklo nekad je bilo tako čisto. Unutra je toplo. Ona je jednom bila ovde. Kad se gleda napolje, staklo je puno čađi. Ona bi je oribala, belom lanenom krpom. Kratkim kružnim pokretima, pogleda uperenog u tačkice pepela.

Eno, nejasni odraz u rukom pravljenom staklu. Lepo oblo lice. To je ponovo ona. Pere prozor. Talog od čađi se vrlo sporo skida. Odraz je sad jasniji: lice s očima prozračnim poput meda. Bela krpa i dalje ide ukруг i ukруг, sakrivajući i otkrivajući njeno lice. Sad joj je pogled uperen u nešto zarobljeno u staklu. Sićušne kuglice vazduha. Vazduh od ko zna kada. Iz vremena kad je kuća građena. Zatočen.

Gledano spolja, njeno lice iza stakla je nekako tečno. Ona otvara prozor i udiše sveži jutarnji vazduh. Uzima krpu i cedi je nad pono-rom. Još jedan okret i ispala je i poslednja kap. Pada i pada, skroz dole ka svetlucavoj vlazi. Mehuri stakla što lebdi u vazduhu. A ipak, njoj se čini da pada ka svojoj sudbini, udaru o površinu kanala.

Stapa se s vodom. Sad zna sve. Stvara krugove koji se šire sve više i više. Tamo gore, nasmešeno lice Hendrikje izgleda izobličeno kroz površinu vode. Kako je srećna. Zatvara prozor, tik pre nego što bi je rečni nanosi ionako izbrisali s vidika.

PRVI DEO

Amsterdam, 1642.

NOĆNA STRAŽA

Rembrantova kuća, Ulica Svetog Antonija, jun 1642.

Svuda je tama, osim slabog odsjaja onog što je video pre nego što je zatvorio oči. Dve pulsirajuće tačke svetlosti. Kako su lepe. A između njih pramen odsjaja, što ih povezuje poput napola sklopljene misli.

On otvara oči da opet pusti svetlo unutra. Za trenutak se čitavo platno propinje ka njemu, dvostruko više od njega. On se povlači dok ne stigne do drvenog oslonca krova, pa odatle upija čitav prizor: trideset i nešto stražara u nemirnom komešanju, svaki gleda u drugom pravcu; ali čekajte, poručnik samo što ih nije trgao i postrojio pozivom za pokret. Žmirka. Slika se zamuti, omogućavajući mu da vidi ono najvažnije: ostrvca slonovače u moru tame. Ali tama ima zube, uvek glode svetlost.

Razmiče kapke samo malo više. Sjajniji od dva ostrvceta je kaput poručnika Van Rojtenburha, a tu je i njegov vizuelni odjek – devojka s mrtvim piletom što joj visi s pojasa. Ona je za nijansu žučkastija od njega. Njegova slonovača dovikuje, njeno svetlo daje odgovore, toliko prijatne oku koje voli ponavljanje. Napetost između njih dvoje raste, zategnuta kao struna, čeka da je neko dotakne, pa da zazvoni. Uglovi usana izvijaju mu se u osmeh.

Zvuk kašlja. Podsetnik. Briše to iz uma. Platno čeka. Potpuno otvara oči i pogađa ga skerletna dolama musketara. Crveno je tako

moćna boja, privlači pažnju već dubinom svog tona. On je sad horovođa koji sluša. Tačno pored izraženo crne kapetanove uniforme izvija se blistavi svetli poručnik. Bariton i sopran. Osujećuju jedan drugog. A svuda oko njih hor – ne peva jednim glasom već mnogim: odeća različitih boja, teksture, likovi i živi pokreti u svim pravcima. A ipak, zajedno daju savršen sklad. Baš kao što je nameravao.

Sad zamišlja druge grupne portrete što će visiti kraj ovoga. Nizovi i nizovi jarko osvetljenih glava, jednako životnih kao likovi na kartama. Još jedan upad. Ona ponovo kašlje. Međutim, on mora sad da misli na detalje. Tamni obris kundaka muskete sličan je senci kapetanove ruke. Udešava ih da imitiraju jedno drugo, ista dužna, isti ugao, dodaje na kundak kukicu nalik na palac. Sad su usklađeni – u sazvučju. Proučava sliku i traži dalje. Skerletna dolama musketara i pojas kapetana imaju istu crvenu boju. Poručnikova partizana i kapetanova pružena ruka. Savršeno su paralelne. Sad slika bruji i šapuće kao kolonija pčela – živa je.

Ponovo kašalj. On pažljivije sluša hor pčela. Ne dozvoljava da mu pažnja skrene. Traži nove čarolije. Kašalj prestaje. On čeka, sa četkicom u ruci, nesposoban da dalje gleda sliku. Umesto toga napinje sluh. Samuel, njegov pomoćnik i učenik što najviše obećava, kao da nije primetio pauzu, užurbano priprema olovnobelu na kamenu za mlivenje. Dečko je krakat, ali je i pun pažnje, vrlo ozbiljan, a samo mu je petnaest godina. Baš kao što je i njemu bilo.

Šupa je visoka dva sprata i u njoj se nalaze ogromna platna i nekoliko merdevina. Oslanja se na nekoliko stubova i otvorena je prema dvorištu, tako da je tišina s njenog otvorenog prozora preko puta vrlo jasna.

Ona ponovo kašlje, ovog puta potpuno nekontrolisano. Dečak podiže pogled ka njemu, moleći ga očima da ode kod nje. Zato on spušta paletu i četkice, prelazi preko dvorišta, pa u hodnik, kroz predvorje, gde primećuje jednu od svojih slika. Prošao je kraj nje stotinu puta, ali sad ga je obuzela, zaboravio je kuda je pošao. To je ona kao Flora, u crvenoj haljini, s levom šakom na grudima. Saskija. Nad njenim plavim očima je prostrano, svetlucavo čelo koje

on uvek poželi da poljubi, i svaki put se iznenadi što ga taj jednostavni pokret u trenutku ispuni srećom. Desna ruka joj je pružena, nudeći mu crveni karanfil, a ima ih i u pozadini. Miriše na njih, i na drugo cveće – mada ne sad, kad je bolesna. Je li moguće da je naslikao ovo pre samo šest meseci? Novi kašalj podseća ga da pođe. Onda mu nešto padne na pamet, zaviri u sobu za štampu, uzme bakarnu ploču i iglu za graviranje, pa nastavi dalje. Sada je to, naravno, njena spavaća soba. Njegova odeća još stoji tu, ali on spava u gostinskom krevetu u prednjoj sobi, da joj ne bi smetao tokom oporavka. Mora da se savlada kako ne bi potrčao. Kako je mogao da ne dođe ovamo tako mnogo sati?

Lice joj sine kad on uđe u sobu. On se u odgovor široko smeši. Oči ga privlače sve bliže njoj i ruka se podiže iz kreveta, spremna da mu dotakne zadnji deo vrata kao što uvek čini. On lebdi kao pigment u previše ulja. Onda njena ruka padne, kad se seti da ne sme da ga dodirne.

On zanemaruje stolicu i seda na ivicu kreveta. To je svakako dozvoljeno. Tek sad primećuje punačku ali odlučnu senku u uglu. Gertje je još ovde, dežura. Sad ustaje, prema nekom neizgovorenom signalu gospodarice.

Šta da kaže? Saskija takođe ćuti. Gde joj je ruka? On pipa ispod toplog pokrivača, tražeći njen dlan. Ona se ne buni. Evo ga, koža je znojava, a meso čudno hladno. On savija prste oko njenih i više ne lebdi. Saginje se i spušta glavu kraj njene, na onoj planini od jastuka. Njena kosa golica ga po obrazu, ali on se ne miče. Privilegija je biti tako blizu nje.

Umoran je. Koliko je prošlo otkad ne spavaju u istom krevetu? Možda bi mogao sad da odspava. Ona se iznenada trgne i zakašlje. On takođe seda, želi da pomogne, ali može samo da čeka i gleda praznih ruku. Dok nekontrolisano kašlje, ona traži nešto ispod pokrivača. Onda izvlači krpu i pritiska je na usta, tako snažno da joj prsti pobeše.

Onda prestane, tišina, kao da se ništa nije desilo. Sklanja krpu pod pokrivač. Još grabi vazduh. Pre nego što on stigne da progovori,

pita ga između udisaja: „Kako napreduje? Je li onakva kakvu si je zamislio?“

On prosto mora da se nasmeši. „Da, da, skoro je uspelo. Ima da im ispadnu oči iz glave kad je vide.“

„Kazao si im, zar ne?“

„Rekao sam im da ću im napraviti grupni portret kakav još niko nije video. Možda je trebalo da im naplatim dvostruko više od uobičajenog, jer će pride dobiti punu dramatiku i akciju istorijske slike.“

„Pa već si im naplatio gotovo duplo više od uobičajenog“, kaže ona, zamalo se smejući.

„Pa da, to je tačno, grlice moja.“

Njen izraz se menja. „Kako je Titus? Da li ga Gertje dobro pazi?“

„Odlično mu je. Ona ga ne ispušta iz vida. Juče je, kaže, puzao skroz od kuhinje do ostave, a onda je počeo da ustaje oslanjajući se na kutije. Jedva čeka da prohoda. Snažan je to momčić.“

Želi da ona zna da će Titus preživeti. Tako će brže ozdraviti, zbog Titusa.

„Doneću ga“, kaže on. „Hoćeš? Samo ovog puta; staću s njim na vrata da ga možeš videti.“

Ona kao da nije sigurna, ali na kraju ipak klima glavom. On je opijen pomišlju da će sve troje biti zajedno, makar i samo na trenutak.

Titusu je samo devet meseci, ali težak je. Trenutno je miran i zadovoljan. Gertje ume s njim, ili je prosto prirodno vesela beba. Titus pokušava da mu opipa brkove, ali srećom ručica daleko promaši metu. Stigli su do vrata. „Gledaj, Tituse, eno mame.“ Podiže ga, držeći ga ispod pazuha. Saskija maše. „Zdravo, Titi. Zašto te tata drži kao ribar koji pokazuje šta je upecao?“

On podiže bebu gore-dole i Titus se zadovoljno kikoće. Saskija se takođe smeje, ali je na ivici suza.

„Divan si, znaš, baš kao tvoji roditelji“, kaže on detetu, klimajući glavom u nadi da će Titus takođe klimnuti. Samo kad Saskija ne bi

izgledala tako tužno. Po njenom umornom osmehu vidi da je bilo dosta. „Dobro, prasence, vreme je da idemo.“

Podiže Titusovu ručicu da mahne njom, Saskija uzvraća, i onda njih dvojica odlaze. Gertje je sve vreme bila u hodniku, kao da pazi da se njenom štíćeniku ne desi ništa loše. On joj predaje bebu.

Kad se vrati kod Saskije, ona progovara čak i pre nego što je seo. „Treba da pričamo o mom testamentu.“

„Već imaš testament.“ Reči su mu izletele pre nego što je stigao da ih malo ublaži.

„Zastareo je“, odgovara ona.

„Pregledaćemo ga kad ti bude bolje.“

„Ne, Rembrante, notar dolazi danas po podne. Ostaviću sve što imam Titusu, kao što je običaj. To bi moglo dovesti do mnoštva knjigovodstvenih problema i troškova posle moje smrti. Ne želim da moraš praviti inventar i podnositi mojoj porodici račune za svaki pojedinačni tanjir. Notar kaže da se to može izbeći ako ti ostavim pravo da koristiš Titusov deo nasledstva dok ne postane punoletan. Tako ne bi imao nikakve brige.“

On oseća dodir njene ruke na svojoj. Lice joj deluje prozračno: kako je to moguće, kad zna da su tanke bore što su joj se pojavile oko očiju i usta poslednjih nedelja samo najblaži znak njenih patnji?

Pokušava da zanemari te male promene. Ona je tu, govori, diše, gleda ga sad nekako blaže. On se seti bakarne ploče i igle koje je doneo – nacrtaće je. Sad. Za svoju dušu. Malo se pomera da bi je bolje video. Baš kao što su prilike na grupnoj slici jutros odjednom izgledale kao da su se same poređale, to se dešava i s njenim licem. Potpuno je jasno šta je najvažnije. Biće mu dovoljno nekoliko poteza...

On postavlja ploču na stočić i pritiska iglu na metal, urezujući liniju. Veoma je tanka, nalik na vlas kose. Ona se spušta na jastuk, gledajući kroz prozor. Gleda li oblake ili prostor između njih? On crta njenu desnu zenicu. Igla se kreće ukrug, ukrug. Blistavi kružić bakra odražava svetlost. To će na otisku biti potpuno crno. Mora se prisiliti da prekine kružni pokret, ali plaši se da stane. Pritiskom ruke na iglu pokušava da zaustavi nju i njega, u ovom trenutku,

zauvek. Ona ponovo kašlje, i opet, i iznova. Možda tom kašlju nikad neće biti kraja. Neće uspeti da ponovo udahne. Svaki kašalj joj pomalo isisava snagu. On pokušava da crta dalje po sećanju dok ona ne udahne ponovo, ali ruke mu se ne kreću. Ona konačno odahne. Spušta se na jastuke, pažljivo, duboko udišući da ne bi pokrenula novi napad kašlja. On je ponovo gleda u lice. Nastavlja tamo gde je stao. Jedna linija za vilicu, nos, oči. Jednostavno. Jednostavno kao njen jedini posao: da udahne sledeći dah i da ga potom ispusti.

Posle nekog vremena nema više linija što traže da budu nacrtane. „Spavaj sad malo. Idem da otisnem ovo. Pokazaću ti kasnije.“

Njena ruka ga zadržava, povlači njegovu ruku na njene grudi, pritiska je na srce. Može da oseti kako kuca. Polako, stalno. Tako malo srce, zauzeto neumornim radom...

Onda prinosi njegovu ruku usnama, ljubi mu nadlanicu i tek tad ga pušta. On zna da ona ne želi da je ljubi kako se ne bi zarazio i zato joj prstima pogladi čelo, nežno kao da crta u vosku. Dugo potom može i dalje da oseti mesto gde mu je poljubila ruku.

Nagnut je nad crtežom, držeći iglu, urezuje duboke linije u bakar. Kad je zadovoljan, pažljivo nanosi mastilo. Onda briše ploču krpom sve dok ne zasija. Samo brazde ostaju crne. Na kraju briše poslednje ostatke donjim delom dlana; nema boljeg sredstva da se izbegnu crne linije oko ivice otiska. Onda polaže ploču nadole, na debeli list najkvalitetnijeg lista kineskog papira u presi, postavlja preko nje filcani podmetač i prevlači bubnjem preko svega. Pod pritiskom bubnja, papir se izdiže u useke i upija mastilo s ploče.

Sad su papir i ploča spojeni, i on mora polako da odvajaju papir kako se ne bi pocepao. Pažljivo ga gleda. Crne linije izdižu se poput planinskih venaca iz bele ravnice. Za trenutak posmatra besmisleni predeo, a onda ga odmiče od lica da najzad pogleda lik.

Ali nema poznatog lica, jedino tankih mastiljavih linija koje ne uspeva da poveže u nešto smisljeno. Samo lebde iznad papira, u vazduhu, polako mu se primičući. Svakog trena pašće na pod u

nepopravljivom haosu, ili to možda on samo što nije pao? Više u prostoru, odvojene od svega ostalog. Nemoguće. Onda konačno uspeva da vidi njeno lice. Tu je, savršeno jasno, ali zatim linije nestaju kao da ih nikad nije bilo. Papir je prazan. Pušta ga i papir polako pada na pod.

Nije joj se vratio. Ni tog dana ni sledećeg. Nastavlja rad na *Četi*. Kad ona kašlje, on poželi da prestane, da joj da – i njemu s njom – malo olakšanja. Ali, kad je tišina, taj mir vrišti na njega.

Poteže četkicu protiv svega toga i oslikava Van Rojtenburhov kožni kaput opšiven zlatom. Što ona više kašlje, to se on više trudi da isplete zlatni vez od ulja i pigmenta. Naravno, kad god Gertje dođe i kaže: *Gospođa vas zove*, on odlazi da sedi s njom. Ali, čim ona zaspi, vraća se *Četi*. Mora da je završi. I baš kad Van Rojtenburhov kaput počinje da ga greje, njeno lenjo telo počinje da je izdaje. Lice joj postaje sve mršavije.

On počinje da nalazi razloge da ne ode kod nje, kao da bi jedan neoprezan pogled mogao biti početak nečega što neće moći da okonča. Zna da će, ukoliko je pogleda, morati da ostane i gledati dalje. Moraće da je otprati do kapije. Ona će proći na drugu stranu, a on će ostati sam. Ako joj ne bude prilazio, ona će prosto morati da ozdravi. Nikad ga ne bi ostavila bez oprostaja.

Čak i iz šupe može da čuje kako se u njenom disanju pojavio škripavi zvuk sa žalosnim uzdahom pri izdisaju. On slika dok god ima svetla, a onda ide na spavanje na drugi kraj kuće. Ipak može da čuje uporne udahe i izdahe. Sad je treće jutro otkako ju je poslednji put video. U jednoj od onih dugih tišina Gertje dolazi i kaže: „Majstore, gospođa, žao mi je, bila je to samo mala promena, pauze između udisaja samo malo duže. I brzo sam ušla, ali...”

On sad trči – možda ipak može da je uhvati – ali prekasno je. Telo leži srušeno, glava i ramena svaljeni bočno, pod nekim nemogućim uglom. Usta su joj otvorena, više izlaz nego ulaz. Pre nekoliko godina pomislio je da je pogodio Isusovo svaljeno telo baš kako treba,

kad su ga skinuli s krsta. Zapravo nije. Pokušava da gleda, ali ne može – ne u te mrtve oči. Zato uperi pogled u njenu kosu. Da li se kosa upravo malo pomerila od daha? Možda je samo zaspala? Sve u njegovom telu se slaže. Ona spava. Gertje je pogrešila. On misli na njihovu mrtvu decu, staru samo po nekoliko nedelja. Kako je držao u rukama svako od njih. Kako je njegovo telo tvrdilo da su živa jer su bila topla, iako je osećao da su mlitava u njegovim rukama kao udavljeni mačići. Onda bi nešto u njemu, polako, postalo svesno da će se uskoro ohladiti i ukočiti, i onda više neće moći da pomera njihove male udove. Saskija i on sedeli bi s njima, bol je bio podnošljiv dok je beba još imala privid života.

Sad nešto u njemu želi da i nju tako zagrlji, kao da će time malo odložiti njen odlazak. Ali prekasno je. Ni najmanje ne sumnja da je otišla. Ne može podneti da oseti toplotu njenog tela znajući da je mrtva. A najviše od svega ne može podneti da njegovo telo shvati, kao što je činilo s bebama, da je sada ostalo samo ovo – ovo odsustvo.

Pokušava naterati sebe da priđe bliže, da obavi rituale, kao što bi ona svakako želela: da krpicom spusti kapke, jer se ne smeju dotaći, da podmetne jastuk kako bi joj glava bila nagnuta napred i tako se zatvorila usta što sad zjape, da uredno položi udove koji sad štrče na sve strane – kao da je samo malo prilegla, a to se odjednom pretvorilo u zauvek. Ali smrt nije ništa od svega toga. Projurila je kroz nju i ostavila mu samo hrpu kostiju.

On odvrća pogled, uzmiče i ruši sveću. Kad se sagne da je namesti, dim ugašenog plamena prodre mu u nozdrve, oštar poput duge igle.

Istog dana dovršava *Četu*. Zna da će uskoro i sam da se ukoči. Nakon poslednjeg poteza četkicom kreće da navuče preko svega debeli pokrivač: prvo preko sećanja na devojkicu koja je bila njegova ljubav, onda preko sobe gde se nalazi ono što je ostalo od nje. Nikad se neće vratiti. Pokrivač je vrlo predusretljiv; on ne mari da li je prostrt preko malih radosti ili velikih tuga. Ujutro on ide kroz kuću i zatvara sve kapke. Živeće pod pokrovom – nema boljeg načina da

Rembrantovo ogledalo

se sakrije od smrti. Ne da želi da se krije; on sad želi da joj se pridruži, kao što je trebalo i ranije da učini.

Kuća postaje mračan i nem svet, i čak i Gertje to razume, tako da kuva i sprema gotovo bez šuma. A kad joj dođe da pali sveće, on prosto ide za njom i sve ih gasi.

Tog meseca iznose dva zavežljaja iz kuće. Umotano telo oslikanog platna ostaje s njim još nekoliko sedmica, ali njegova žena odneta je već sledećeg dana.

SVETI JERONIM U MRAČNOJ ODAJI

Ništa ne postižu. Samuel dodaje *cveće* na spisak onoga što treba organizovati za sahranu. Njegov majstor, skljojkan u stolici, živahan je koliko i džak repe. Kad Gertje iznova upita Rembranta da li da naruče mnogo cveća, on mrmlja: „Šta će mi cveće?“

Jutros su morali da se udruže kako bi ga obukli. U prvi mah se bunio i pokušavao da ih odgurne, ali posle je samo nepomično ležao na krevetu.

Dok se Gertje mučila s njegovim rukama, Samuel mu je uvukao noge u pantalone, a osećao se kao kad je oblačio svog mrtvog oca za pogreb. Onda je pokušao da podigne mlitavu masu mesa u uspravan položaj, pa je pomislio da bi s mrtvom kravom to išlo lakše. Zatim je, potpuno iznenada, Rembrant ustao i stao poput kipa, pa ga je Samuel uzeo podruku i poveo u prizemlje.

Gertje ga je i dalje zasipala pitanjima. Zar ne vidi da to ništa ne vredi? Samuelovo šegrtovanje kod najvećeg slikara u istoriji sad je svakako završeno. Amsterdamski Apel ne može sam čak ni da ustane iz kreveta.

Gertje se postavlja naspram Rembranta, još čekajući na odgovor o cveću, a majstor gleda vrata kao da čeka pravi trenutak da utekne.

„Ne mučimo ga više“, kaže Samuel. „Možemo *mi* da odlučimo šta treba činiti.“